

УДК 37.036.001.11

Мирослав Пагута, викладач кафедри основ виробництва

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ

У статті аналізуються існуючі в психолого-педагогічній науці підходи визначення поняття творчої здібності. Розглядаються їх види та структура.

Ключові слова: здібності, творчі здібності, творча діяльність.

Постановка проблеми. Формування та розвиток творчої особистості людини є однією з ключових проблем сучасного суспільства. Творча особистість є носієм змін, вона прискорює зміни в макросоціумі, які призводять до руйнування соціальних стереотипів минулого, тим самим, забезпечуючи подальший розвиток суспільства. Про що А. Горальський зазначає, – “Творчість – це основний засіб до тривалого самовиразу, до ефективної самореалізації, до успішного самозбереження” [1, 43]. Тому, одним із головних завдань, що стоять перед сучасною шкільною освітою, є розвиток творчих здібностей школярів, формування в них досвіду самостійної творчої діяльності. У зв’язку з чим, неможливо обійтись без аналізу понять “здібності” і “творчі здібності”.

Метою та завданням статті є аналіз існуючих підходів до визначення суті даних категорій, їх структури та основних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Здібності є одними з базових якостей психіки. Великий вклад у розвиток досліджень проблеми здібностей внесли такі відомі психологи як: Л.С. Виготський, Н.С. Лейтес, О.М. Леонтьєв, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, В.О. Моляко, та інші.

К.К. Платонов зазначає, що будь-яка діяльність завжди висуває певні вимоги до людини, і якщо структура особистості, яка її здійснює, відповідає даним вимогам – то це і є здібністю до даного виду діяльності.

На думку С.Л. Рубінштейна, під здібностями розуміється здатність індивіда до певної діяльності, головним показником якої є легкість засвоєння операцій і широта перенесення здобутих індивідом засобів сприймання й дії одного виду діяльності на інший.

В.Д. Шадріков та Л.В. Черемошкіна розглядають здібності як категорію властивостей певної речі або системи. Згідно з цим, здібності

можна визначити як властивість або сукупність властивостей певного об’єкту або системи, що проявляються в процесі функціонування [13, 12].

О.М. Леонтьєв [8] поділяє всі здібності, відповідно до природи їх утворення, на дві групи: природні – біологічні за своєю суттю і специфічно людські – за своєю суттю суспільно-історичні. Природні здібності він, як і С.Л. Рубінштейн, пов’язує із вродженими задатками – анатомо-фізіологічними особливостями індивіда. Інші, специфічно людські здібності ним розглядаються як властивості, що формуються та розвиваються індивідуально для кожної особистості у процесі її діяльності. Їх формування та розвиток здійснюється за рахунок оволодіння індивідом певним суспільно-історичним досвідом, набутим попередніми поколіннями. При цьому провідна роль у формуванні даних здібностей належить соціальним умовам розвитку, виховання та освіти індивіда. Дане твердження, на нашу думку, має надзвичайно важливе методологічне значення, оскільки вказує на те, що одним із головних чинників розвитку здібностей, в тому числі і творчих – виступає творча діяльність у процесі навчання.

Подібно до С.Л. Рубінштейна та О.М. Леонтьєва, Б.М. Теплов [12], виокремлює в понятті “здібність” ряд складових ознак: 1) здібностями виступають, індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; 2) здібностями не можуть виступати довільні індивідуальні особливості людини, а тільки такі, що мають відношення до успішності виконання нею якої-небудь діяльності або багатьох видів діяльності; 3) розуміння поняття здібність не зводиться до тих знань, умінь та навичок які вже набуті даною людиною, але від них залежить успішне їх формування; 4) здібності не можуть бути вродженими, вродженими можуть бути лише задатки, які виступають основою розвитку здібностей;

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ

5) здібність – поняття динамічне. Воно існує тільки в русі, в розвитку. У процесі тієї чи іншої діяльності, здібності не тільки існують, і відтворюються, а і створюються цією діяльністю. Визначаючи важливу роль задатків у розвитку здібностей, Б.М. Теплов зазначав, що здібності не можна зводити до рівня задатків, оскільки відмінності між природними даними й здібностями як психічними категоріями полягають у тому, що природні передумови розвитку не мають достатньої якісної визначеності, а також не містять змістовного аспекту, натомість психічні властивості, які і здібності, детерміновані умовами життя. Він повністю підтверджує думку О.М. Леонтьєва, що вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості індивіда, тобто задатки, які складають основу для розвитку здібностей, в той час як здібності завжди є результатом розвитку особистості.

Подібною думки придержується ще один відомий дослідник питань здібностей Г.С. Костюк [5; 6]. Здібності, – зазначав науковець, – це реалізовані в тому чи іншому напрямі і в тій чи іншій мірі задатки людини. В ході індивідуального розвитку людини її задатки переростають у конкретні здібності, які необхідні для тих чи інших видів діяльності. В розвинутих задатках – здібностях гармонійно поєднується вроджене й набуте, природне гармонійно зливається із соціальним, і виокремити їх можна тільки умовно, аналізуючи процес становлення здібностей у його конкретних соціальних умовах, досліджуючи індивідуальну історію їх розвитку [6, 341].

С. Наврузов [11] стверджує, що здібності людини формуються під впливом потреб суспільства, у процесі діяльності й розвитку людини, тобто знаходяться в безпосередньому зв'язку з тим, як вони формуються і на що спрямовані.

А.Г. Ковальов розглядає поняття здібності в двох аспектах:

- відтворювально-репродуктивному – здібності, що сприяють засвоєнню та накопиченню знань, і відображаються в діяльності за взірцями;
- відтворювально-творчому – здібності, що відображаються в процесі створення нових оригінальних продуктів.

Отже, у психологічній науці під здібностями розуміють характеристику індивіда з боку психічних явищ, які зумовлюють успішність його діяльності [9, 416]. Відповідно з цим, здібності можна визначити як властивість функціональних систем, які реалізують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру вияву та проявляються

в успішному і якісному оволодінні певним видом діяльності [13, 14].

Ведучи мову про здібності, не можна оминати увагою питання творчих здібностей. Ми, як і більшість науковців, насамперед розглядаємо творчі здібності як індивідуальні надбання особистості, одержані в процесі розвитку задатків, і які необхідні для створення об'єктивно або суб'єктивно нових цінностей.

В наукових працях, присвячених аналізу творчих здібностей, чітко виділяються дві тенденції їх оцінки. Відповідно до однієї з них творчі здібності розглядаються як складова загальнорозумових здібностей. Натомість, прихильники другої концепції розділяють поняття загальнорозумові і творчі здібності. Розглядаючи творчі здібності як можливість особистості до творчого процесу – створення чого-небудь нового, при цьому загальнорозумові здібності розглядають як одну з необхідних передумов творчості.

В.І. Андреев під творчими здібностями особистості вбачає синтез властивостей та індивідуальних особливостей індивідуума, які характеризують його відповідність до вимог конкретної навчально-творчої діяльності та зумовлюють ступінь ефективності його в даному виді діяльності [2, 116].

Н.С. Лейтес [7], аналізуючи здібності прийшов до думки, що в основі загальних і творчих здібностей лежить спільний елемент. Зокрема, він зазначає, що спрямованість на вирішення проблеми і розумова активність індивіда в їх взаємодії становлять першооснову здібностей до різних видів діяльності, в тому числі й до творчої діяльності. Тим самим, відносячи творчі здібності до розряду загальних.

У свою чергу, Д.Б. Богоявленська вважає, що немає творчих здібностей, які існують паралельно із загальними й спеціальними здібностями і при цьому творчий потенціал особистості не виступає результатом їх кількісного росту. А те, що прийнято вважати творчими здібностями, є даром до здійснення “ситуативно-нестимульованої діяльності”, тобто до пізнавальної самостійності [3, 40].

На думку ряду дослідників, творчі здібності мають свою певну структуру. Так, А.Л. Яковлев [15, 8] виділяє такі компоненти творчих здібностей:

- мотиваційно-творча активність – відповідає за цікавість, бажання виділитися, потяг до лідерства;
- інтелектуально-логічні здібності – відповідають за здатність аналізувати,

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ

порівнювати, описувати певні явища, на основі проведеного аналізу обґрунтовувати і відстоювати свої погляди;

- інтелектуально-евристичні здібності – відповідають за здатність генерувати нові ідеї, вміння переносити знання в нові нетипові ситуації, критичність мислення;

- здібності до самоорганізованості – відповідають за вміння планувати свою діяльність і раціонально використовувати час, здійснювати самоконтроль і не кидати почату справу на півдорозі;

- комунікативні здібності – здібності до засвоєння й використання чужого досвіду, здатність до роботи в колективі й співпраці, вміння відстоювати свою думку.

Подібний поділ підтримує і В.І. Андрєєв [2], зокрема, він пропонує поділяти творчі здібності на такі компоненти:

- мотиваційно-творча активність;
- інтелектуально-логічні здібності;
- інтелектуально-евристичні здібності;
- особистісне світобачення;
- моральні якості особистості;
- здібність до самоуправління у творчій діяльності;
- комунікативно-творчі здібності;
- естетичні якості.

В.О. Моляко [10] виділяє наступні ознаки творчих здібностей: небажання робити як всі – потяг до оригінальності; потяг до пошуків нового на даний час невідомого; наполегливість в досягненні поставлених цілей; критичність мислення – вміння піддати критичному аналізу свої ідеї; гнучкість мислення; сміливість та енергійність в момент генерування ідей.

Поділяючи творчі здібності на загальні та спеціальні, А.Т. Шумилін виділяє наступні загальні здібності, які необхідні для творчої діяльності: високий рівень самоорганізації, вміння бачити проблему та будувати гіпотези, критично оцінювати одержані результати, наполегливість, працездатність. До спеціальних творчих здібностей науковець відносить музикальний слух, художній смак і т.д. [14, 40].

Узагальнюючи погляди С.Л. Рубінштейна та О.М. Леонтьєва, Б.М. Теплов обґрунтував думку про діяльнісний аспект розвитку здібностей. Відповідно до якого, здібності не можуть появилися поза межами відповідної конкретної діяльності.

Всю діяльність людини можна розділити на два види. Один із них можна назвати відтворювальним (репродуктивним). Його суть полягає в тому, що людина відтворює уже відомі,

раніше одержані результати, методи й прийоми роботи або поведінки [4, 3]. Незважаючи на те що людина в процесі такої діяльності не створює нічого якісно нового, даний вид діяльності відіграє велике значення в житті людини, і є незамінним у процесі навчання. Оскільки дозволяє передавати підростаючим поколінням уже набутий досвід і знання, тим самим зберігаючи та накопичуючи його. Що допомагає людині пристосовуватися до оточуючого світу, засвоїти необхідні у повсякденному житті знання, уміння та навички.

Другим видом людської діяльності є творча діяльність. Л.С. Виготський [4, С. 5], вказує на те, що будь-яка діяльність, в процесі якої людина не відтворює уже відомі йому процеси і результати, а створює принципово нові форми або дії, є творчою.

Хоча репродуктивна й творча діяльність різні за своєю суттю, в людському бутті вони тісно взаємопов'язані. І.С. Якиманська зазначає, що оволодіти досвідом творчої діяльності неможливо без засвоєння знань, в яких сконцентрований весь суспільно-історичний досвід людства. У свою чергу, оволодіння такими знаннями немає суспільного та особистісного значення, якщо вони не підкріплені власним досвідом творчої діяльності.

Таким чином, аналіз досліджень з даної проблематики дозволяє стверджувати, що у процесі накопичення творчого досвіду в людини формуються та розвиваються ряд важливих якостей. Зокрема, вміння мислити та діяти самостійно; самому приймати рішення і втілювати його в життя; брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки; гнучко та осмислено застосовувати на практиці одержані знання; усебічно й критично проаналізувати всі ідеї та підходи до вирішення поставлених задач і на основі даного аналізу вибрати оптимальний розв'язок. Розвинуті якості в подальшому становитимуть основу творчого потенціалу людини та характеризуватимуть її як креативну особистість.

Провідною формою становлення й розвитку будь-якої особистості, безсумнівно, є суспільно-значима діяльність, що забезпечує соціалізацію індивіда, тобто становлення особистості як структурної складової суспільства. Відповідно, зростання ролі науки, розвиток техніки, інтелектуалізація праці, виробничих та технологічних процесів зумовлюють підвищення вимог до організації та рівня трудової підготовки. Трудове навчання школярів є важливою складовою частиною в системі навчально-виховної роботи. Його суть полягає в розширенні

